

ביאורים

ישנן שתי סיבות נוספות מדוע אנו צריכים להתעורר לעבודת ה' על ידי התורה, מכיוון שההיגיון השכלי הפשוט של הכרת הטוב כלפי הקב"ה על כל הטוב אשר גמלנו איננו מספיק.

א. התנגשות בין העולם לבין הנשמה: התאוות שקיימות באדם הן חלק בלתי נפרד מן העולם הזה. הרצון לחוות את העולם הזה על שלל צורותיו וצבעיו זהו דבר שטבעו בנו מרגע לידתנו. הצד הגשמי שבנו משתלב היטב עם ההנאות בעולם הזה. אוכל טוב ושינה ערבה נותנים לגוף תחושות טובות מכיוון שהגוף וההנאות קשורים לאותו עולם, העולם הזה. לעומת זאת, הנשמה שייכת לעולם העליון. היא לא נהנית מכל חוויות העולם הזה. כל ההנאות בעולם הזה עומדות כמתנגדות לה. האדם עומד בצומת דרכים: האם ללכת אחרי התאוה או אחרי הנשמה. העולם הזה מורה לו בבירור שילך אחרי התאוה. לכן צריך כוח חיצוני רב עוצמה שיאזן את ההתמודדות ויגרום לאדם לבחירה שקולה ומאוזנת. התרופה הזאת היא התורה. לכן אנו מוצאים שהתורה מזהירה שוב ושוב את האדם שלא יטה אחרי העולם הזה: היא דורשת ממנו שיתפלל, כדי שיבין שהעולם הזה איננו הפקר. היא מצווה עליו לצום כדי להתגבר על תאוות האכילה. היא מורה לו לתת צדקה כדי שלא לחמוד ממון ולא לחשוב שהכסף הוא העיקר בחיים. וכן היא מחנכת את האדם לגמול חסדים כדי ליישר אותו שלא יהיה אנוכי ואכזרי. זו הדרך שבה התורה תסיר את הכיסוי ששמים התאוות וההנאות על עיניו של האדם, והיא תאיר את דרכו ללכת בטח בעבודת ה'.

ב. שימוש מועט בשכל לעומת שימוש רב בתאוות: ידוע שככל שמתמשים באיבר מסוים בגוף, הוא מוסיף ומשתפר ופעולותיו נעשות בזריזות ובעוצמה, אך אם אנו לא משתמשים באיבר מסוים - הוא מתנוון ונחלש. התאוות מלוות את האדם יום ולילה ואינן מרפות ממנו. הן משתמשות בכל האיברים כדי להתממש. בעיניים הרואות, באוזניים, בפה ובשאר האיברים, ולכן הן הולכות ומתחזקות. לעומת זאת, השכל הרוחני שקיים באדם - הנשמה, איננה באה לידי ביטוי באופן תמידי. ולכן הקרב בין הנשמה לתאוה אבוד מראש. לתאוה יש כלים שדרכם היא יכולה להתחזק ולהתעצם. לכן ניתנה לנו התורה כדי שהצדדים הרוחניים באדם יהגו בה וכן יתחזקו. בדרך זו יוצר איזון בין הגוף החומרי לנשמה האלוהית והמאבק יהיה שקול.

כאשר אדם ילך בדרך התורה וידבוק בה, הוא יגיע גם לעבודת ה' מתוך רצון ושמחה, כאשר תאוות הגוף לא יסיטו אותו מרצונו האמיתי ומחובתו לעבוד את ה'.

הרחבות

• הניגוד בין הנשמה לעולם החומר בכסיס לתפילה

אין לו מחזק ולא חבר, והכל כנגדו. רבנו בחיי מסביר שכיוון שהעולם הזה הוא חומרי, הנשמה נמשכת כל הזמן למטה, ולכן היא 'בודדה'. הרב קוק עומד על כך שצורך זה עומד בבסיסה של עבודת התפילה: "הננו חפצים מעצמנו ומהעולם שלמות כזאת שאין המציאות המוגבלת יכולה ליתן לנו, ומתוך כך הננו מוצאים את עצמנו שרויים בצרה גדולה שדאבונה יכול להעביר אותנו על דעתנו ועל דעת קוננו. אבל קודם שיעבור זמן גדול, שיוכל שרטון (מכשול) זה להתגלם (להיווצר) בקרבנו, הננו באים ומתפללים, שופכים את שיחנו ומתנשאים אנחנו לעולם של מציאות שלם בתכלית השלמות, ואז נעשה עולמנו הפנימי באמת שלם בתכלית השלמות ודעתנו מתמלאת נחת" [עולת ראייה א, עמ' יג]. דווקא מצוקה זו, היא המולידה בנו געגוע המרומים את האדם לקשר עמוק יותר עם אלוהיו. מתוך כך נראה גם העולם כולו בצורה חיובית יותר.

לפי רבנו בחיי, השימוש בכלים חומריים מגביר את הניגוד שבין הקדושה לחומריות. הרב קוק מברר שישנה מעלה גדולה יותר מזו: "... אבל במעלה הגדולה אפשר להיות קרוב לה' גם כן במעשים החומריים... שכהנים מסורים לעבודת השכל והעיון שאין לו קץ לעולם, ישראל לעבודת המעשה, וחולין שלהם על טהרת הקודש הוא..." [פנקסי הראייה א, עמ' רה]. כשאנשי הרוח ואנשי המעשה פועלים במסירות - גם מעשי החול מקבלים ערך של קדושה.

והשני, שהשכל הוא עצם רוחני, נגזר מן העולם העליון הרוחני, והוא נכרי בעולם הגופים העבים, והתאווה אשר באדם מחברת מכחות הטבע ומזגי היסודות, והיא בעולם יסודה ומעון שרשה, מושכים אליה המאכלים כח, ומחזקות אותה ההנאות הגופיות. והשכל מפני שהוא נכרי, אין לו מחזק ולא חברי. והכל כנגדו, ומן הדין היה שיחלש, ונצטרף לדבר שידחה בו מעליו גבר התאווה ושיחזקהו עליה, והיתה התורה רפואה לחלי כזה מחלי הנפשות ומדני המדות.

ועל כן תמצא התורה מזכרת מהרבה מאכלים ולבושים ובעילות וקניינים ומעשים, שהם מחזקים כח התאווה, וכן היא מצוה במה שהוא עומד כנגדה מהדברים שהם הפכה, והם: התפלה, והצום, והצדקות, וגמילות חסדים, ולהחיות בהם סימני השכל, ולהאיר האדם גם בעולם הזה ובעולם הבא, כמו שאמר דוד (תהלים קיט, קה): "נר לרגלי דברך ואור לנתיבותי", ואמר (משלי ו, כט): "פי נר מצוה ותורה אור", ונאמר (קהלת ב, א): "וראייתי אני שיש יתרון לחכמה מן הסכלות פיתרון האור מן החשך".

והשלישי, כי התאווה משתמשים בה תדיר במזון הגוף, ולא תרפה מהעבודה לילה ויום, והשכל אין משתמשים בו אלא במה שהוא מפיק לתאווה. ומן הידוע, שהפלים הגופניים שמשתמשים בהם תמיד על דרך הטבע מוסיף תקונם ומתחזקים מעשיהם, וכאשר ימעט שמושים ופסדו ויחלשו מעשיהם, והדין נותן שתחזק התאווה מפני שמשתמשים בה תדיר, ויחלש השכל מפני מעוט השמוש בו והנהגתו על מה שהטבע עליו.

והצדדי הדחק למציאות ענין שאין משתמשים באמתו מאברי האדם ותאוותיו הבהמיות מאומה, אבל משתמשים בה בשכל הנצל מגבר התאווה עליו, היא התורה, אשר בהשתמש השכל בה יחזק ויזך ויזהיר, וידחה מעל האדם הסכלות הגוברת על נפשו, המזנעת אותו מראות הדברים על אמתתם ומהניחם על מכוניהם, כמו שאמר (תהלים יט, ח): "תורת יי תמימה משיבת נפש, עדות יי נאמנה מחכימות פתי, פקודי יי ישרים משמחי לב, מצות יי ברה מאירת עינים".

והתחיבה מאשר זכרנו הערת האדם בדרך התורה, הפוללת המצות השכליות והשמעיות, לעלות בהם אל העבודה אשר האדם חייב בה מדרך הראיה השכלית, אשר היא תכלית הענין המקון בו בגריאת המין האנושי בעולם הזה.

והשני - רבנו בחיי מביא שלוש סיבות לצורך בהדרת התורה ושאינן די בהכרת הטוב הטבעית שבאדם. שהשכל - הנשמה. נגזר - נלקח. נכרי - זר. כנגדה - כנגד התאוה. ולהחיות בהם - לחזק על ידי מצוות אלו. מפיק - הפוך ומנוגד. על דרך הטבע - באופן טבעי. על מה שהטבע עליו - לפי תפקידו הטבעי. מדרך הראיה השכלית - עבודת ה' המבוססת על הכרת הטוב לבורא.

ביאורים

מהי עבודת ה' עבודת ה' נובעת מתוך הבנה עמוקה שה' הוא טוב ומטיב אינסופי, אשר כל רגע ורגע משפיע עלי טוב ללא גבול. מרגע לידתי ועד יום הסתלקותי חיי רצופים בטוב אלוהי מתמשך, כמו שרבנו בחיי הרחיב בשער הבחינה. כשאדם חי בתחושה כזאת, הוא רוצה מאוד 'לשמח' את הקב"ה ולהשיב לו, ואפילו במעט על כל הטוב שנתן לו. האדם המאמין קשוב לרצונו של ה' ומנסה להגשימו בכל כוחו. זוהי עבודת ה'. הרצון לעשות את רצון ה' יכול לנבוע משני מניעים:

א. הרצון לעבודו מתוך חשש מעונש או מתוך צפייה לשכר - רצון זה קיים כאשר התאוות עדיין שולטות על האדם, והוא צריך את עידודה של התורה לוותר על התאוות ולעבוד את ה'. לכן קיימים כאן מושגים של שכר ועונש.

ב. הרצון לעבודו מתוך הבנה עמוקה על כל הטוב שה' גמלו - רצון זה נובע מהאדם אשר התאוות כבר אינן משפיעות עליו ואינן מסיטות אותו.

שני מניעים אלה לעבודת ה' משובחים, אך הרצון הראשון נמוך יותר והוא מוביל בהמשכו לרצון השני שהיא עבודת ה' מאהבה.

הרצון לעבוד את ה' מהבנה שכלית ומאהבת ה' גדול יותר מעבודת ה' שמונעת מתוך ציווי התורה ומבקשת שכר בגלל שבע סיבות:

א. היא תמיד נעשית מתוך רצון כנה לעבודת ה' ולא מעורבים בה שום צביעות או רצון למצוא חן בעיני אחרים.

ב. היא נובעת מתוך הבנת הנפש בגדול חשיבות העבודה ולכן היא נעשית בשלמות ובדקדוק בפרטי המצוה ובכוונת הלב לשם שמיים.

ג. היא כוללת בקרבה בעיקר את חובות הלבבות, שהם פנימיים ונסתרים מהעין, לעומת עבודת ה' מיראת העונש שבאה לידי ביטוי בעיקר בפן המעשי והחיצוני של עבודת ה'.

ד. היא התוצאה המקווה מעבודת ה' מיראה. רבנו בחיי מביא ממשיך את עבודת ה' לזרע השתול באדמה. כדי שיצמח כראוי - צריך להכשיר את הקרקע ולעבדה. זו תפקידה של התורה. לאחר מכן צריך גשם משמים כדי להפריח את הזרע. זוהי סייעתא דשמיא מהקב"ה שעבודת ה' תצליח. העץ הגדול שנוצר, שמצמיח פירות מתוקים מעצמו, זוהי כבר עבודת ה' מאהבה שהיא מטרת שתילת הזרע.

הרחבות

יראת העונש ויראה עליונה

העבודה שהיא מן התורה כמבוא אל העבודה אשר היא מן השכל. רבנו בחיי כותב שיראת העונש ואהבת השכר הם הבסיס על גביו נבנית עבודת ה' הרוממה.

הרב קוק כותב באורות הקודש: "בכל פגישה גשמית ורוחנית הננו מוצאים את האור ואת הכלי, את הגוף ואת הנשמה. לפי ערך בהירות השגתו וטוהר רצונו של האדם, ככה מאיר עליו האור... הנשמה מתוך הגוף" [אורות הקודש ד, תכ]. ככל שהאדם מתקדש, הנשמה שלו יכולה להופיע בתוך הגוף בטהרה, וגם יראת העונש הבוסרית שלו מתעמקת וחושפת אט אט את יראת הרוממות שגנוזה בתוכה. דבר זה הכרחי מכיוון שיראת העונש מטרתה את האדם (בגלל הפחד הוא מקיים מצוות ונמנע מעבירות). אחרי שנוצר בסיס יציב זה מופיעה באדם יראת הרוממות [שם, קיט].

במאמר 'יסורים ממרקים' הרב קוק כותב שגם הבנות רוחניות נמוכות, כמו יראת העונש, גם הן חשובות. הוא ממשיך הבנות אלו לבגדי המלך. אף על פי שהם אינם המלך בעצמו, אלא לבוש חיצוני, מכל מקום מי שזולל בהם - פוגע במלך. כך גם אין לזלזל גם באמונה שטחית, מכיוון שזוהי דרכו של המון העם לפגוש את אלוהים. [אורות עמ' קכה].

לעילוי נשמת פרידה אספוס בת דב יששכר הלוי ע"ה
לעילוי נשמת ר' לוי בן ר' הלל ליבוביץ ז"ל

פרק שלישי

אך גדר העבודה ובאור חלקיה ומעלות כל חלק מחלקיה הוא, שגדר העבודה כניעת מי שמטיבין לו למטיב, בטובה שיגמלהו על טובתו כפי יכולתו.

והכניעה נחלקת לשני חלקים: האחד, כניעת רהות ויחול - בהכרח וחקקה. והשני, כניעת חובה ודין, לגדל ולרומם למי שנגנעין לו. אף החלק הראשון הוא, הכניעה לאל שתהיה מצד ההערה הקנייה אשר זכרנו, שחיובה מדרך הגמול והענש בעולם הזה ובעולם הבא. אבל החלק השני הוא, הכניעה אשר תהיה מצד ההערה התקועה בשכל, והנוצרת בטבע האדם בהקשר נפשו עם גופו.

ושתי הכניעות משבחות, מביאות אל דרך ההצלה בעולם המנוחה, אלא שאחת מהנה גורמת לחברתה, ומעלה שעולים ממנה אליה, והיא הערת התורה. והכניעה שתהיה מחמת הערת השכל ודרך הראיה קרובה אל האלהים ורצויה יותר לשבעה פנים.

אחד מהם, שהעבודה שתהיה מהערת התורה, אפשו שיהיה האדם מכון בה לשם שמים, ואפשו שתהיה כונתו לחנופה ולשבח בני אדם וכבודם בעבורה, כי שרשה מיסד על התוחלת והרהות. אף העבודה שהיא מצד הערת השכל לא תהיה כי אם מיחדת לשם שמים, לא יתערב בה שום חנף ולא זיוף מצד שיתפאר בה, כי אינה מיסדת על תוחלת ועל הרהות, אף היא מצד החכמה והידיעה במה שהנבוא חייב לבורא מן העבודה.

והשני, כי עבודה, שהיא מהערת התורה, לא תהיה אלא אחר היחול בגמול והרהות בענש. ואשר תהיה מהערת השכל, לא תהיה כי אם לנדיבות הנפש ורצונה להשתדל בכל יכלתה בעבודת אלהים לשמו, אחר ידיעה והבנה, כי הנפש לא תתנדב במה שיש לה, אלא אחר שיתברר לה שהתמורה עוזפת עליו, והוא רצות האל אותה.

והשלישי, כי העבודה שהיא מן התורה בלבד, יהיה הנראה ממנה על האברים מן המעשים הטובים יותר ממה שהוא צפון בלב מעבודת האלהים. והעבודה שתהיה מן השכל הצפון בלב כפלים ממה שנגראה על האברים, והם חובות הלבבות.

והרביעי, כי העבודה שהיא מן התורה כמבוא אל העבודה אשר היא מן השכל, והיא כנגריר הזרוע, והתורה לה פעולה לאדמה וחרישתה ונקותה, והעזר שהוא מן האלהים כפטר הפשקה אותה, ומה שהיא ממציאה ומצמחת כמה שיתקיים בלבבות מעבודת האלהים לשמו, לא ליחול ולא לרהות, כמו שהזירו חכמינו זכרונם לברכה עליו (אבות א, א): "אל תהיו כעבדים המשמשין את הרב על מנת לקבל פרס אלא הוו כעבדים המשמשין את הרב שלא על מנת לקבל פרס, ויהי מורא שמים עליכם".

גדר העבודה

סוגי הכניעות

עדיפות הכניעה שבאה מהערת השכל

בעבודה אין זיוף

הכניעה אינה באה מציפייה לגמול

העבודה משפיעה על הלב

העבודה מן התורה מביאה לעבודת השכל

ביאורים

ישנם שלושה הסברים נוספים מדוע עבודת ה' מהבנה ומאהבה היא העבודה העליונה יותר מאשר זו הנובעת רק מתוך ציווי התורה וצפייה לשכר:

עבודת ה' מאהבה כוללת בתוכה התקדמות מתמדת. זו לעומת עבודת ה' מיראה שמתמקדת בקיום תרי"ג מצוות ותו לא. כאשר האדם עובד מאהבה הוא מעמיק יותר בעבודת ה' הפנימית, וכל יום הוא מתקדם בדרגה בעבודת ה'. מה שאתמול הוא קיים נחשב לו, לאור מדרגתו הרוחנית החדשה, למעשים שאינם ראויים. המצוות שלו הן אין-סופיות כי הן מתחדשות ומתעלות בהתאם לעלייה במצבו הרוחני.

עבודת ה' מאהבה היא התעלות בלתי פוסקת. ולכן כדי לקיימה בשלמות אנו צריכים סייעתא דשמיא כדי שנעלה מעלה מעלה בעבודת ה'. זאת לעומת עבודת ה' מיראה, שהיא מתוחמת בתרי"ג מצוות ואין צורך בהתערבות אלוהית כדי להצליח לקיימן. כדי להתעלות למדרגות גבוהות בעבודת ה' אנו צריכים לעזרה ממרום אשר תעזור לנו להשיל את האויקים שהגוף שם על נשמתנו המונועים מאיתנו להתקדם ולהתעלות.

אדם שהגיע לעבודת ה' מאהבה אינו מגיע לידי חטא. אדם העובד את ה' מיראה יכול כל חייו להישאר בהתמודדות בלתי פוסקת בין רצונו ליהנות מהעולם הזה ולחטוא לבין קיום המצוות. אך מי שעובד את ה' מאהבה הוא חדור אמונה בבורא עולם ואין לו שום מאבק פנימי האם לעבוד את ה' או לא. ממילא הוא אינו מועד לחטוא ולעבור עבירות.

הרחבות

• תרי"ג מצוות - התאמה מדויקת?

והוא תרי"ג מצוות. לפי רבנו בחיי, אין תרי"ג המצוות מספיקות בכדי לבטא את מחויבותו האישית של כל אחד. כך הוא כותב גם בהמשך: "כל מי שיחיד האלוהים אותו בטובה מבלעדי שאר בני אדם, צריך שיחייב את עצמו עבודה שיתחיד בה מבלעדיהם, עם השתדלו בעבודה הכוללת אותו עמהם, כפי יכולתו והשגתו, להודות לה' יתברך על מה שיחידו בו מן הטוב" [עייין בהמשך, יום י"ב אב].

אמנם, חכמי הפנימיות סבורים, כי מניין זה של תרי"ג מצוות, מותאם בצורה מדויקת לטבעה של הנשמה. כך למשל כותב המהר"ל: "ועל ידי אלו דברים שזכר, הוא שלם לגמרי, ויש לו דבקות בו יתברך לגמרי, כמו שהתבאר. כמו שהאדם יש לו אברים רבים שאין זה כזה, ועל ידי כולם האדם שלם. וכך מצוות התורה הם מחולקים, ועל ידי כולם נעשה שלם. ולכך היו מצוות עשה רמ"ח, כמנין אברי האדם [מכות כג:]. ועל ידי מצוות אלו, שהם רמ"ח, הוא שלם גמור. ועל ידי שס"ה מצוות לא תעשה הוא מסולק מן הפחיתות לגמרי" [תפארת ישראל נד].

וכך גם ברמח"ל: "חלקי האדם הם רבים, אבל הם מתחלקים לתרי"ג... וכן המצוות הם תרי"ג ולהם תנאים רבים. אך הקב"ה שהכין בריאתו והנהגתו בחילוק הזה של תרי"ג, רצה (מניין מדויק זה) לתיקון העבודה" [ספר הכללים עמ' שכד, מהדורת פרידלנדר].

לעבודת ההכנעה
אין גבול

והחמישי, כי מצוות התורה יש תקלית^א למספרן, והן מגיעות עד סף ידוע, והוא תרי"ג מצוות. אף מצוות השכל כמעט שאין להן תקלית, כי בכל יום יוסיף האדם דעת בהן, וכך אשר תוסיף הפרתו ויבין טובות האלהים ועצם יכלתו ומלכותו, יוסיף להכנע לו ולהשפיל לפניו.

תחינת דוד

ועל פן אמה רואה, דוד עליו השלום מתחנן אל האלהים להעיר אותו עליהן ולהסיר מסך הסכלות מעל עיניו, כמו שאמר (תהלים קיט, יח): "גל עיני ואביטה נפלאות מתורתך", (תהלים קיט, ג) "הורני יי דרך חקיך, הדריכני בנתיב מצותיך, הט לבי אל עדותיך", ואומר (תהלים קיט, צ): "לכל תקלה^ב ראיתי קץ רחבה מצותך מאד", רצה לומר: כל מה שאנו חייבין מעבודתך על התמדת טובותיך אין קץ לו, מפני שאין קץ לאפני טובותיך עלינו.

חידוש עבודת
התשובה בכל יום

וכבר נאמר על קצת הפרושים^ג שהיו כל ימיהם בתשובה, מפני שהיו מחדשים בכל יום תשובה, בעבור תוספת הפרתם בגדלת האלהים בכל יום, וקצורם^ד במה שהם חייבים לו מן העבודה בשעבר, כמו שאמר דוד עליו השלום (תהלים ט, א): "יום ליום יביע אמר ולילה ללילה יחנה דעת", ואומר (תהלים קיט, קלו): "פלגי מים ירדו עיני על לא שמרו תורתך".

עבודת התשובה
דורשת כוח גדול
ועזרה מה'

והששי, כי העבודה שהיא מן התורה היא ביכלת האדם, כשהוא מכונן בה ומזדמן אליה^ה, איננה נמנעת ממבקשה. אף העבודה שהיא מן השכל לא תגמר לאדם אלא בלח גדול ועזר מאת האלהים יתברך, כי יכלת האדם קצרה מהשיגה, ועל פן אמה רואה דוד עליו השלום משיב תמיד התחנה לאל לעזור עליה ב"אשרי תמימי דרך" (תהלים קיט, א).

עבודת התשובה
מבטיחה שמירה
מכשולונות

והשביעי, כי העבודה כשהיא מן התורה בלבד, אין אדם בטוח בעצמו שלא יכשל בה, כי כח התאונה אורב לה ומצפה העתות שהוא מתעלם ממנה. אבל העבודה שהיא מהערת השכל, בטוח הוא מהכשל בה ומחטא, כי הנפש אינה נמשכת אליה, אלא לאחר המית תאות הגופות והגברת השכל עליה ושימוש בה כחפצו ורצונו. ועל פן היא עבודה מוכתרת מהכשל בה, ובעלה שמור מן החטא, כמו שאמר הכתוב (משלי יב, כא): "לא יאנה לצדיק כל און".

תקלית - קץ, גבול. לכל תקלה - דבר גשמי ומוגבל. הפרושים - הצדיקים. וקצורם - חיסורם. אליה - לעבודה השכלית.

ביאורים

למרות שההתעוררות השכלית לעבוד את ה' מתוך הבנה היא עליונה יותר מאשר ההתעוררות על ידי התורה, יש בהתעוררות על ידי התורה גם כן מעלות גדולות על פני ההתעוררות השכלית:

איזון: עבודת ה' מתוך הכרה שכלית היא חשובה ומשובחת, אך טמונה בה גם סכנה. אדם שעובד את ה' מתוך התבוננות שכלית יכול להגיע למסקנה שאין צורך בעולם הזה וצריך להקדישו רק לעבודת ה'. כמשקל נגד לתאוות ולהנאות הוא זינוח את גופו ולא יפרנס את משפחתו. הוא לא יבנה את העולם אלא יהיה עסוק רק בעבודת ה' לפי הבנתו. לכן חשוב שהאדם יעבוד את ה' על פי התורה אשר מאזנת בין הנטיות השונות באדם. בין הרצון לממש את תאוותיו ובין הרצון להתנתק מהעולם הזה.

גדרים: עבודת ה' מתוך הכרה שכלית דוחפת אותנו לעשות מעשים טובים וישרים. להתפלל, לתת צדקה ולצום. אך היא אינה נותנת לנו שיעור מדויק כמה צריך לעשות כל דבר. יתכן שהאדם יחשוב שמכיוון שצום זה דבר טוב המכניע את תאוות האכילה, לכן צריך לצום פעמיים בכל שבוע. התורה הופכת את עבודת ה' מהמיית לב אנושית לעבודה מסודרת ומדויקת. היא נותנת לנו את המיניון הנכון והרצוי לפני הקב"ה בעבודת ה'.

קביעות: עבודת ה' מתוך הבנה שכלית היא שונה מאדם לאדם. יש אדם שהגיע בגיל צעיר להכרה שצריך לעבוד את ה' ולהודות לו, ואילו האחר יגיע לבירור זה רק שנים רבות אחר כך. וגם באותו אדם שהתעורר לעבודת ה' מעצמו, ישנן מצוות שהוא יקיים, אך תתכנה מצוות שהוא לא יתעורר לקיימם. זו עבודת ה' שנתונה לתנודות נפשיות. לעומת זאת, התורה פונה לכלל עם ישראל, היא מורה לכל עם ישראל מהי הדרך לעבוד את ה'. יש נתיב סלול וברור לעבודת ה' שאינו משתנה בין נער לזקן, לחכם או לטיפש. כולם מקבלים הדרכות ברורות לעבודת ה'. כמובן, שכל אחד יקיים את המצוות בחשק ובהתלהבות בהתאם לתשוקת ליבו, אך ישנה נקודת פתיחה השווה לכולם.

הרחבות

• עבודת התפילה והשכל

הַעֲרַת הַשֶּׁכֶל אֵינְנָה גֹדְרֵת חַיִּיבֵי מַעֲשֵׂי עֲבוּדַת הָאֱלֹהִים מִתְּפִלָּה. רבנו בחיי כותב שבעזרת השכל בלבד האדם לא היה מתפלל. כך כותב כאן בפירוש 'טוב הלבנון': "הנה לולא התורה אין השכל מבין תועלת התפילה, כי האל יתברך לא ישתנה ולא יתפעל מחמת תפילתו ואם אינו כדאי על הטוב מצד מעשיו, איך יפתוהו בדברים, לומר לפני: 'תן לי משאלותי', ואם הוא כדאי מצד מעשיו, ודי שהאל לא יעוות משפט, ולא ייתן מוט לצדיק. אך מצד התורה אנו רואים שהאבות והנביאים נענים בתפילתם..."

הרב קוק גם הוא עומד על מתיחות זו שבין השכל והאמונה שבאדם: "האמונה יודעת להתפלל, לבקש מאלוהים את כל החסר לאדם, ויודעת את גודל ערכה של התפילה ופעולתה העצומה להוציא אל הפועל את כל מאווי הלב הטובים והישרים, ואינה נזקקת כלל לתן דין וחשבון לפני השכל האנושי, איך הדברים הללו נעשים, באיזה אופן הם פועלים... רק תמימות אמונה זו תוציא את התפילה מן הכוח אל הפועל, ותשלים את כל מגמותיה" [פנקסי הרא"ה א, ה, ח]. האמונה איננה נזקקת לתן דין וחשבון לפני השכל מפני שהיא מכירה כי השכל מוגבל ואינו יכול להשיג את כל עומק הנהגת ה' [שם ז].

אך מעלות התורה צריך שֶׁאֲבָאָר מֵהֶם מַה שֶּׁיִּזְדַּמְּנוּ לִי, וְאָמַר, כִּי הֶעֱנִינִים הַמַּצְרִיכִים מַעֲלוֹת הַתּוֹרָה לְהַעֲרַת הַתּוֹרָה גַּם כֵּן הֵם שֶׁבָּעָה.

אחד מהם, כי האדם מחבר מנפש וגוף, ובמדותיו מה שביאָהוּ להתמסר להנאות ולשקע בתאוות הבהמיות ולנתק קשר השכל מעליו, ויש בו מדות שביאָהוּ למאס בעולם ולהניח ישוּבוּ, מפני התפכות עניניו בו וְהַתְּמַדַּת הַפְּגָעִים וְהַיְגוּנוֹת עָלָיו, וְלִנְטוֹת אֶל עוֹלָם הַשֶּׁכֶל הַעֲלִיּוֹן.

ושתי העצות אינן משפחות, מפני שהאחת מביאה להפסדת סדר העולם, והשנית מביאה להפסדת עניני האדם בעולם הזה ובבא. ומחמת הבורא יתעלה ועצם טובתו על האדם, שחננו מה שיתקן בו עניניו ויכוננו בו דרכיו בשני העולמים בסדר אמצעי בין השכל והתאווה, והיא התורה הנאמנה השומרת הצדק בגלוי ובנסתר, שמרַקֶת הָאָדָם מִתְּאוּוֹתָיו בְּעוֹלָם הַזֶּה וְשׁוֹמְרַת לוֹ גְּמוּלוֹ בְּאַחֲרֵיתוֹ, כְּמוֹ שֶׁאָמַר הַכֶּתוּב (משלי כב, יז): "הט אָזְנְךָ וְשִׁמְעֵ דְבַרֵי חֲכָמִים וְלִבְךָ תִּשְׁמָע לְדַעְתִּי, כִּי נָעִים כִּי תִשְׁמָרֶם בְּבִטְנְךָ יִכְנֹו יַחְדָּו עַל שִׁפְתֶיךָ, לְהִיּוֹת בֵּי מִבְּטַחְךָ הוֹדַעְתֶיךָ הַיּוֹם אִף אַתָּה, הֲלֹא כִתְבִיתִי לְךָ שְׁלֹשִׁים בְּמוֹעֲצוֹת וְדַעַת, לְהוֹדִיעֶךָ קִשְׁט אֲמָרֵי אֲמָת לְהַשִּׁיב אֲמָת לְשִׁלְחֶיךָ."

והשני, כי הערת השכל איננה גודרת חייבי מעשי עבודת האלהים מתפלה. וצום וצדקה ומעשר וגמילות חסדים, ואין אדם מגיע בה לידיעת גבול הענין אשר יתחייב בהם המקצר בעבודה, והצורך למעמד וגבול בכל זה בדרך התורה והוראת הנבואה, כדי שישדר לנו הענין המכון ממנו בהתקבצם, והיא עבודת יי יתעלה, כמו שנאמר (קהלת ג, יד): "וְהָאֱלֹהִים עֹשֶׂה שִׁירָאוּ מִלְּפָנָיו."

והשלישי, כי ההערה השכלית איננה כוללת כל המצויים מפני קצר מחשבת קצתם, ויתרון הפרת קצתם על קצתם, וההערה התוריה כוללת כל מי שהגיע לתנאי הצוי על דרך שוה, ואם הם חלוקים בהבנתם אותה, כמו שהקדמנו בסוף השער הראשון מן הספר הזה.

ויש שיהיה האדם מקצר בקצת עניניו ומוסר בקצתם, ומתחלפת הערת השכל בו בהתחלף הפרתו, וההערה התוריה אינה מתחלפת בעצמה, אבל צורתה צורה אחת לנער ולבחור ולשיש ולזקן ולמשפיל ולכסיל, ומתחלף המעשה שיהיה מחמתה בכל אשר זכרנו, כאשר ספרנו, כמו שאמר הספר בכלילת ההערה התוריה לכל העם (דברים לא, יז): "הקהל את העם האנשים והנשים והטף וגרף אשר בשעריך למען ישמעו ולמען ילמדו", ואמר שם (דברים לא, יא): "תקרא את התורה הזאת נגד כל ישראל באזניהם."

ויש בו מדות - הנובעות מהשכל-הנשמה. **התפכות עניניו בו** - אין יציבות בחיי החומר שבעולם. **שהאחת** - ההתמסרות המוחלטת לחיי רוח. **והשנית** - ההתמסרות המוחלטת לחיי חומר. **בסדר אמצעי** - בצורה מאוזנת. **בגלוי ובנסתר** - במעשה ובמחשבה. **איננה גודרת** - קובעת גבולות, אינה מגדירה את פרטי החיובים. **גבולי** - שיעורי. **הענין המכון ממנו** - מימוש מטרותנו כנבואים. **בהתקבצם** - של פרטי המצוות. **המצויים** - בני האדם. **ואם הם חלוקים וכו'** - אף אם ישנם הבדלים בין האנשים במידת ההבנה בתורה. **ויש שיהיה האדם** - האדם הפועל מתוך התעוררות שכלית בלבד. **מקצר** - מחסיר. **ומוסר** - מפריז. **ומתחלף המעשה** - אופן עשית המצוות בדקדוקיהן משתנה כפי מדרגת האדם (אך בציווי העיקרי כולם שווים).

ביאורים

רבינו ממשיך לבאר שתי מעלות נוספות לעבודת ה' שמגיעה מתוך לימוד התורה מאשר זו שמגיעה רק על פי השכל;

ייחודיות: עבודת ה' שעל פי השכל נובעת מתוך התבוננות בטובו של הקב"ה על האדם. ככל שטובותיו של ה' לאדם גדולות יותר - כך עבודת ה' צריכה להיות מסורה ומדויקת יותר. אם היינו מתבוננים בשכלנו בלבד על המצב העכשווי בזמן רבינו, היינו סבורים שעמים אחרים שעכשיו שולטים ומשגשגים, הם אלו שצריכים לעבוד את ה' בצורה המעולה ביותר. לעומת זאת, עם ישראל שנמצא בגלות נרדף ומושפל, צריך לעבוד אותו פחות. התורה מגלה לנו שהטובות שעשה עימנו הקב"ה הן לאין ערוך יותר גדולות מאשר לאומות העולם. ה' הוציאנו מעבדות לחירות, נתן לנו את תורתו, והפך אותנו לעם המיוחד שלו שאף מקבל שכר בעולם הבא על עבודתו. דברים אלו הם טובות נפלאות שאין להן שיעור, ואלמלא התורה לא היינו מודעים לטובות הגדולות הללו. לכן דווקא עבודת ה' שנובעת מתוך התורה היא עבודת ה' גדולה ומפותחת יותר מאשר אם היתה נובעת רק על פי השכל.

מתאים לכולם: עבודת ה' הנובעת מתוך הכרה שכלית אינה מתאימה לכולם. אנו צריכים את הדרכתה של התורה כדי להדריך ולחנך את האדם כשהוא קטן, מכיוון שאז שכלו עדיין לא התבגר מספיק כדי לנהל את חייו לאורו. כמו כן, התורה מדריכה גם את אלו שאינם מנווטים את חייהם לאור השכל, כמו אנשים חסרי השכלה ודעתוכן מרבית הנשים בדורות שעברו (שמסירותן הרבה לבית מנעה מהן את הפנאי שנדרש להשכלה), אשר השכלתם לא יכלה לעזור להם להתגבר על תאוותיהם. התורה מציגה עבודת ה' מאוזנת שיכולה להתאים לכולם. מי שעובד את ה' לאור התורה, גם אם רצונו בשכר - זוכה למדרגת החסידים. כמובן, שמי שעובד את ה' מתוך הבנה והזדהות הוא במדרגה עליונה עוד יותר. זוהי מדרגת הנביאים והוא זוכה לשכר נפלא בעולם הזה של שמחה ומתיקות בעבודת ה' ולשכר עליון בעולם הבא שאי אפשר לתאר.

הרחבות

• שמחה בעבודת ה'

ויהי גמולו בעולם הזה השמחה במתיקות עבודת יי'. רבנו בחיי כותב שהשמחה היא שכרו של אדם המגיע לעבודת ה' מתוך השכל. אולם אין השמחה רק גמול, אלא גם תנאי הכרחי. בספר דברים כתוב: "תחת אשר לא עבדת את ה' אלהיך בשמחה ובטוב לבב" [כח, מז]. ופירש אור החיים: "יאשימנו הכתוב בעבדו ה' יתברך ולא היתה העבודה בשמחה, לפי שחייב האדם על השמחה בהתעסקו במצוות, והשמחה במעשה המצוה, מצוה בפני עצמו, מלבד השכר שיש לו על המצוה, יש לו שכר על השמחה, ועל כן יעניש בכאן למי שעובד עבודת המצוה כשלא עשאה בשמחה, ולכן צריך שיעשה אדם המצוות בשמחה ובכוונה שלמה".

המרפא לנפש, בשם השל"ה (מט), כותב: "האריז"ל העיד על עצמו שלא זכה לכל המעלות הגדולות, מה שזכה לרוח הקודש כמפורסם, רק מחמת שהיה שמח תמיד כשעשה שום כל מצוה". השמחה בזמן עשיית המצוה מעידה על כוונה אמיתית והזדהות שלמה, ובכך היא מקרבת את האדם לה'.

ייחוד עבודת ה'
לכל דור ועם

והרביעי, כי מן הידוע, כי עבודות בני אדם חייבין בהן כפי מעלות הטובות עליהם, ובכך דור ודור מתחדשות סבות לעם וזולתי עם אחר, מביאות ליחדם בטובה מאת יי' יתעלה, וצריך בעבורם שייתחדו גם הם בתוספת עבודת הבורא מבלעדי שאר העמים. ואין דרך לדעת זה מצד השכל לבדו, כפאשר בחר בנו בהוציא אותנו מארץ מצרים, ובקיעת ים סוף, ומה שסמוך להם מן הטובות אשר אין צורך לזכרם בעבור שהן ידועות ומפורסמות. ויחדנו הבורא יתברך משאר האמות בעבודה, חייבנו בה להודות לו, ויעד אותנו על קבלתה בגמול בעולם הזה ובבא מה שלא יספר מרב חסד וטובה ממנו יתברך. וכל זה לא יתברר כי אם בתורה, כמו שאמר הכתוב (שמות יט, ז): "אתם ראיתם אשר עשיתי למצרים ואשא אתכם על כנפי נשרים ואבא אתכם אלי, ועתה אם שמוע תשמעו בקלי ושמרתם את בריתי והייתם לי סגלה מפל העמים כי לי כל הארץ, ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וגוי קדוש".

והחמישי, כי ההערה התורה היא הקדמה ומבוא אל הערת השכל וראיה עליו, בעבור צורך האדם בנערותו אל חנוף והנהגה ולמנע תאוותיו עד שיחזק ויכון שכלו, וכן הנשים וקלי הדעת מן האנשים אינם נמשכים אחר הנהגת השכל מפני חלישת אסורו בהם וקשורו אותם, הצריך הדחק להנהגה בינונית שישבלוה, ולא יבצר מהם לעמוד בה. ועל כן נוסדו התורות על קטבי היחול והרהות.

ומי שאינו מקצר בחיובי התורה, יהיה במדרגת החסידים הזכים, ויהיה ראוי לגמול העולם הזה והבא. ומי שעולה ממנה אל העבודה שהוא מדרך הערת השכל, יגיע אל מדרגת הנביאים ובחירי עליון החסידים, ויהי גמולו בעולם הזה השמחה במתיקות עבודת יי', כמו שאמר הנביא (ירמיה טו, ז): "נמצאו דבריך ואכלם ויהי דברך לי לששון ולשמחת לבבי כי נקרא שמך עלי יי' אלהי צבאות", ואמר (תהלים סד, יא): "ישמח צדיק ביי' וחסה בו ויתהללו כל ישרי לב", ואמר (תהלים צז, יא): "אור זרע לצדיק ולישרי לב שמחה". וגמולו לעולם הבא להגיע אל האור העליון אשר לא נוכל לספרו ולא לדמותו, כמו שאמר (זכריה ג, א): "אם בדרך תלך ואם את משמתי תשמור וגם אתה תדין את ביתי וגם תשמור את חצרי ונתתי לך מהלכים בין העמדים האלה", ואמר (תהלים לא, ג): "מה רב טובך אשר צפנת ליראיך פעלת לחוסים בך נגד בני אדם", ואמר (ישעיה סד, א): "עין לא ראתה אלהים וזולתך יעשה למחפה לו".

חייבין בהן וכו' - מצד חיוב הכרת הטוב. **לעם זולתי עם אחר -** בבלעדיות לעם זה, ולא לעמים אחרים. **מביאות ליחדם בטובה -** גורמות שרק הם יזכו לטוב מה'. **ואין דרך לדעת -** מהם הטובות שהושפעו לאומתנו בימי קדם. **ויעד אותנו -** הבטיח לנו בתמורה. **ובבא -** ובעולם הבא. **חלישת אסורו -** חיבור חלש של הנער לשכלו. **הדחק -** ההכרח. **להנהגה בינונית -** הנהגה ממוצעת ומאוזנת בין השכל לתאוות הגוף, היא הנהגת מצוות התורה. **ולא יבצר -** אין מניעה. **קטבי היחול והרהות -** יסודות הציפייה לשכר והפחד מהעונש. **מדרך הערת השכל -** עבודה מתוך הבנה. עבודה מאהבה, לשמה. **מהלכים בין העמדים -** תהליך בין מלאכי השרת. **נגד בני אדם -** בגלוי לעיני כל [על פי מלבי"ם]. **עין לא ראתה -** את השכר הצפון לצדיקים. **זולתך -** מלבד ה'.

ביאורים

רבינו חותם את מעלת עבודת ה' על פי התורה לעומת העבודה על פי השכל בלבד בשתי מעלות נוספות:

מצוות שלא משיגים בשכל: עבודת ה' בשכל נותנת לאדם כלים לעבוד את ה' רק במעשים ובפעולות שהשכל מחייב אותם. אך ישנן מצוות רבות שאנו מחוייבים בהן לעבוד את בוראנו, שהשכל אינו יכול להגיע אליהן בכוחות עצמו. לדוגמא, פרה אדומה ושעטנו לא היינו מקיימים אם היינו עובדים את ה' רק על פי השכל. בנוסף לכך, התורה כתבה גם את המצוות שהשכל מחייב אותן, למרות שהיינו יכולים להגיע אליהן בכוחות עצמנו. הסיבה לכך היא שישנם אנשים שגם את המצוות הללו לא היו עושים משכלם בלבד בגלל שליטת התאוות עליהם. רבינו סבור שדור יוצאי מצרים היה דור ששקוע בתאוות חומריות שהוטמעו בקרבו בשנים הארוכות במצרים. דור זה היה חייב להיות מצווה גם במצוות שהשכל מורה עליהן בגלל שמצבו הרוחני והמוסרי הירוד לא היה נותן להם לעשות זאת מתוך עצמם. היה צריך שהתורה תכתוב את המצוות הללו יחד עם המצוות שהשכל אינו מחייבם, וכך יקיימו אותן מצד חיוב התורה, עד שיתקדמו שכלית ויקיימו אותן מצד השכל.

וודאות: קיבלנו את התורה במעמד הר סיני. זה היה מעמד יחיד בהיסטוריה האנושית שבו עם שלם, המורכב מרמות שונות של אנשים קיבל את התורה באותות ובמופתים. השכל יכול להשתנות מאחד לשני, וממילא עבודת ה' תהיה שונה, אך החוויה של ראיית המופתים הגדולים שהיו במעמד הר סיני זוהי חוויה שכולנו חשנו בה. אי אפשר להכחיש את מה שכל העם ראה והרגיש באותו מעמד. לכן הוודאות של החובה לעבוד את ה', המגיעה בציווי התורה איננה ניתנת לספק ולהבדל בין איש חכם ומשכיל לאיש שאינו חכם.

מסקנת דברי רבינו היא שצריך לעבוד את ה' מתוך התעוררות שכלית על כל הטובה שעשה עימנו ומתוך ציווי התורה לקיים מצוות ומעשים טובים. ככל שהאדם יתבונן יותר על טובות ה' עליו - הוא צריך לעבוד את ה' יותר במסירות ובהשתוקקות. כל אדם בעולם צריך לעבוד את ה' בגלל הטובות שעשה עימו. עם ישראל, שה' עשה עימו טובות גדולות משאר העמים, צריך לעבוד את ה' עבודה יותר מסורה ומפורטת. וגם בתוך עם ישראל עצמו ישנה הדרגתיות. הכהנים מחוייבים לעבוד את ה' במצוות נוספות שאין הישראלים מחוייבים בהן בגלל הטובות היתרות שנתן להם ה'. אך אם האדם לא מתבונן על הטובות הייחודיות שנתן לו ה' ולא עובד אותן בהתאם לכך - הוא עלול להתדרדר. אדם שלא מבחין בטובות ה' עליו, יכול שלא לראות אף טובה, ולהשיל מעליו כל עבודת ה' מתוך כפיית טובה.

הרחבות

• מצוות התורה גם בשכל אנושי?

ומי ששָׁכְלוּ וְהִפְרָתוּ חֻקֵּים. רבנו בחיי מבאר שאת המצוות השכליות ניתן ואף רצוי להשיג בשכל אנושי. בדומה לזה כתב רבנו סעדיה גאון: "מפני שידוע לפני החכם (הקב"ה) שהלימודים הנלמדים על ידי העיון לא יגיעו לשלמותם אלא בזמן ממושך, ושהוא אם יפנה אותנו אליהם בידיעת הדת, היינו נשארים זמן רב ללא דת, עד אשר תשלם לנו המלאכה ויסתיים העסק בה. ואפשר שרבים ממנו לא תשלם להם המלאכה מחמת חסרונם... ולפיכך שיחרר אותנו יתהדר ויתרומם מיד מכל הטרדות האלה, ושיגר אלינו את שליחו, ומסרם לנו בדרך הודעה... ואף אם ימשך זמן עיונונו עד בו אשר ישלם העיון אין בכך כלום, ומי שפיגר בכך בגלל איזה מעצור לא יישאר ללא דת, אף הנשים והקטנים ומי שאינו מטיב לעיין הרי דתו שלם ומגובש" [הקדמה ל'אמונות ודעות'].

הרב הנזיר מוסיף כי אין הדבר מוסכם: "ודרך מיוחדת, עליונה בזה לריה"ל ביסוד העניין האלהי, שהתורה והמצוה צריכה להיות מפי החכם היכול והמשער, חי העולמים, ולא מספיקה הכוונה הרצויה" [דרך אמונה, הפתיחה הכללית, ו]. לפי ריה"ל אין ציווי התורה ניתנים להשגה בשכל אנושי, מכיוון שהרצון האלוהי במצוות הינו עמוק לאין חקר ואינו מושג בשכל כלל.

לעילוי נשמת ר' אברהם בן משה לוי ז"ל

והששי, כי התורה כללה ענינים לא יוכל השכל לבאר אפני חיובם, והם המצוות השמיעיות וכללים משרשי השכליות. וזה היה בעבור שהיה העם שנתנה להם התורה בעת ההיא בענין גבר התאוות הבהמיות עליהם, ונחלשו דעתם והפרכתם מהבין הרבה מן השכליות, ונהגה בהם התורה בזה מנהג אחד, וישבו השכליות והשמיעיות אצלם שוים בהערה עליהם. ומי ששָׁכְלוּ והפכתו חזקים, יתעורר אליהם ויקבלם על עצמו לשני הפנים. ומי שנתחלש שכלו מדעת חיובם, יקבלם מצד התורה בלבד וינהג בהם מנהג השמיעיות, והיתה בזאת תקנת הכל, כמו שאמר (משלי ג, י): "דַּרְכֵיהָ דִּרְכֵי נֵעַם וְכָל נְתִיבוֹתֶיהָ שְׁלוֹם".

והשביעי, כי התורה נגיע אליה במציעיות אדם, שיראו על ידו אותות ומופתים, כל בני אדם שוים בהם מצד הרגשותם, לא יוכלו לדחותם, ויתברר להם מה שהוא בא בו משם הבורא במופתים מרגשים ושכליים, וזאת תוספת על מה שהטבעו עליו בשרש הבריאה והיצירה מן ההערה השכלית.

ומי שיבחן טובות האלהים עליו אשר ישתנה בהן עם כל בני אדם, יאמין בחיוב קבלת עבודת האלהים בכל מיני השכליות, וכשיבחן טובות הבורא עליו אשר יחד בהן עמו משרש העמים, יאמין בחיובו במצוות השמיעיות מבלעדי שאר האמות. וכן כאשר יבחן טובות האלהים עליו אשר יחד בהן שבוטו מבלעדי שבטי שאר עמו, כפהנה ולויה, יאמין בחיובו במצוות אשר יחד בהן האלהים שבוטו. ועל כן תמצא תורות כהנה ארבעה ועשרים כנגד ארבעה ועשרים טובות שהטיב בהם הבורא לכהנים, והם ארבעה ועשרים מתנות כהנה.

ועל ההקשה הזאת, כל מי שיחד האלהים אותו בטובה מבלעדי שאר בני אדם, צריך שיחייב את עצמו עבודה שיתחד בה מבלעדיהם, עם השתדלו בעבודה הפוללת אותו עמהם, כפי יכלתו והשגתו, להודות ליי יתברך על מה שיחדו בו מן הטוב, ויהיה גורם התמדתה, ולהוסיף לו עליה, ולגמול על עבודתו בבא, ולא יהיה כמי שאמר בו (הושע ב, י): "וְכִסֵּף הַרְבִּיתִי לָהּ וְזָהָב עָשׂוּ לַבָּעַל".

ומי שמקצר בעבודה על מה שיחד בו מן הטובה, יגרם לו לקצר במה שיחידה בו משפחתו, ואחר כך במה שיחד בו עמו, ויניח את התורה. וכיון שאינו מקבל את התורה, אינו מקבל חיובי השכליות. וכשאינו מקבל מה שמחייבו השכל, עם המצאו לו והתעורר עליו, יצא לו מתכונת החי המדבר, ויהיו הבהמות מבינות דרך תקנתם יותר ממונו, כמו שאמר (ישעיה א, א): "יָדַע שׁוֹר קִנְיָו וְחִמּוֹר אֲבוֹס בְּעֵלְיוֹ יִשְׂרָאֵל לֹא יָדַע עֲמִי לֹא תִבּוֹנִין", ויהיה דרכו כדרך מי שאמר עליו (תהלים לו, ט): "כִּי רָשָׁעִים יֵאבְדוּ וְאֲבִי יִי כִיקַר כְּרִים כְּלוֹ בְעֵשֶׂן כְּלוֹ".

המצוות השמיעיות - שלא בכח השכל להבינם. וכללים משרשי השכליות - במצוות השכליות נכתבו רק הכללים, אך הפרטים מרובים מאוד ויש לבררם בעזרת השכל. **מנהג אחד** - התורה כתבה את המצוות השמיעיות והשכליות יחדיו. **אצלם** - דור מקבלי התורה החלשים בשכלם. **לשני הפנים** - בהתעוררות התורה ובהתעוררות השכלית. **במציעיות** - באמצעות. **כל בני אדם** - אומות העולם. **עמו** - ישראל. **תורות כהנה** - המצוות המוטלות על הכהנים בלבד. **ועל ההקשה** - ההשוואה. **בטובה וכו'** - אישית וייחודית. **בבא** - בעולם הבא. **וְכִסֵּף הַרְבִּיתִי לָהּ וְכוּ'** - ה' הטיב לישראל בעושר, ובמקום להודות לו ולעובדו, משתמשים הם בעושר לעבודה זרה. **מתכונת החי המדבר** - התכונה והמעלה האנושית. **ידע שור קנהו** - השור יודע לגמול טוב לבעליו. **כרים כלו** - כמיתת בהמות.

ביאורים

בפרק זה עוסק רבינו בעבודת ה' הנובעת מתוך התורה, ובכל הפרטים המסתעפים מעבודת ה' זו. עבודת ה' שמגיעה על ידי התורה מתבטאת במעשים הרצויים בעיני הבורא המצווה כיצד בדיק לעבוד אותו. ה' שלח לנו את משה רבינו, מבני האדם, כדי שימסור לנו את דבריו ויגלה לנו את רצונו. עבודת ה' זו היא חובה עלינו כדי להודות לבורא על כל הטוב אשר גמלנו. עבודת ה' שלנו מחויבת בגלל טובות ה'. אנו לא היינו אמורים לקבל עליה תגמול, אך למרות זאת ה' בחסדו מעניק לנו שכר על עבודה זו. ה' משפיע לנו בטובו בעצם היוולדנו והמשך קיומנו ובריאותנו וכן בכך שמעניק לנו שכר על עבודת ה' שלנו למרות שאנו מחויבים לעשותה.

התורה מחלקת את עבודת ה' לשלושה חלקים:

מצוות - אלו מעשים שאנו מצווים לעשותם. הם מתחלקים למצוות שמוטלות על הלב, כמו אמונה בה' ואהבתו, ולמעשים שהם שילוב בין כוונת הלב ובין העשייה הפיסית של הגוף, כמו הנחת תפילין ולבישת ציצית.

איסורים - אלו מעשים שאנו מצווים שלא לעשותם. גם כאן, הם מתחלקים לאיסורים שמוטלים על הלב, כמו האיסור להתאוות לעבירות ולהאמין שיש שתי רשויות, ולאיסורים על איברי הגוף, כמו איסור לרצוח ולשקר.

רבינו מחדש שישנו תחום נוסף בעבודת ה' בתורה והוא ה'מותר'. ה'מותר' אלו אותם מעשים שאין לתורה התייחסות מפורשת לגביהם. אכילה, שתייה ושינה למשל, אלו מעשים יום-יומיים שאנו עושים ורשאים לעשותם, אך התורה לא ציינה האם הם מצוה או איסור. אין עונש ה' צריך להתייחס למעשים אלו? על כך ירחיב רבינו בימים הבאים.

הרחבות

• הישר והכובש

ואֶהֱבֵת עֲשׂוֹת מַה שֶׁהִזְהִיר הָאֵל מִלְעֲשׂוֹתָיו. רבנו בחיי נוקט בשיטה האוסרת לאדם להתאוות לדברים שאסור לעשותם מהתורה. לעומתו, מחלק הרמב"ם בין 'מצוות שכליות' - שטעמן מובן והגיוני, ובין 'מצוות שמעיות' - שאין טעמן מובן באמצעות השכל. אדם המתאוה לעבור על איסורים שמניעתם מובנת שכלית, נפשו חסרה ופגומה, בעוד שהמתאוה לעבור על איסורים הנכללים ב'מצוות שמעיות' אינו מעיד על פגם בנפשו. אדרבה, אדם שמצליח למשול ביצרו למרות תאוות אלו, שכרו גדול יותר מאחר ואצלו בולטת העובדה שאינו שומר אותן אלא בגלל ציווי הבורא [שמונה פרקים, ו]. גם הרמח"ל רואה מעלה עליונה יותר במי שאינו מתאוה כלל לחטא, כדברי רבנו בחיי, אולם הוא כותב שיש בדבר מדרגות שונות: "והנך רואה עתה ההפרש שבין הזהיר והנקי, אף על פי שקרובים הם זה לזה בעינינו, הזהיר... אף על פי שהוא משתדל לכבוש את יצרו ולכפות את תאוותיו, לא מפני זה ישנה את טבעו ולא יוכל להסיר מלבו התאוה הגופנית... אמנם, אחר שיתרגל האדם הרגל גדול בזהירות הזה עד שינקה נקיון ראשון מן החטאים המפורסמים, וירגיל עצמו בעבודה ובזריזותה, ותגבר בו האהבה אל בוראו והחמדה אליו, הנה כח ההרגל הזה ירחיק אותו מעניני החומר וידיק דעתו אל השלימות הנפשי עד שסוף סוף יכול להגיע אל הנקיון השלם, שכבר יכבה אש התאוה הגופנית מלבו בהתגבר בו החמדה האלהית, ואז תשאר ראייתו זכה וברה... שלא יפתה ולא ישיגוה חשק חומריותו, וינקה במעשיו מכל וכל" [מסילת ישרים, י].

פרק רביעי

וְרָאוּ לָנוּ לְבָאֵר צוֹרֵת הַהֶעֱרָה הַתּוֹרָה, וְחֻלְקֵי הַתּוֹרָה, וּמַעֲלֹת אֲנָשֵׁי הַחֻקִּים, וְתַכּוּנָתָם, הַעֲרַת הַתּוֹרָה וְאֲמוּנָתָם בָּהּ, וְקַבְּלָתָם אוֹתָהּ.

וְאָמַר, כִּי הַהֶעֱרָה הַתּוֹרָה הִיא חֻזוֹן^ו מֵאֵת הָאֱלֹהִים עַל יְדֵי אִישׁ מִבְּנֵי אָדָם בְּמַה שֶׁהוּא^ו חֻזוֹן מֵה' טוֹב בְּעֵינָיו מֵהֶם מַעֲבֹדָתוֹ, לְגַמְלָם עַל קַבְּלָתָהּ גְּמוּל בְּעוֹלָם הַזֶּה וּבְעוֹלָם הַבָּא, חֶסֶד וְנִדְבָה וְטוֹבָה.

וְהַתּוֹרָה חוֹלְקֵת מַעֲשֵׂי בְּנֵי אָדָם לְשִׁלְשָׁה חֻלְקִים: צוּי וְאֶזְהָרָה וּמִתָּר^ו.

וְהַצּוּי מֵתַחֲלַק לְשֵׁנֵי חֻלְקִים: אֶחָד מֵהֶם, מִצְוֹת הַלְּבָבוֹת, וְהֵם הַדְּבָרִים אֲשֶׁר יִתְכַנְּנוּ בְּאֲמוּנַת הַלֵּב, כִּיחֻד הָאֵל, וְהַיּוֹת הַלֵּב שְׁלֵם עִמּוֹ, וּבִטָּח עָלָיו, וְהַמָּסַר אֵלָיו, וְרִצּוֹת בְּגִזְרָתוֹ, וְהָאֲמִין בְּנִבְיָאָיו וּבְתוֹרָתוֹ, וִירָא אוֹתוֹ, וְשָׁמַר מִצְוֹתָיו, וּבְמַחְשָׁבָה בְּפִלְיאוֹתָיו^ו, וְהִבְחִינָה^ו בְּטוֹבוֹתָיו, וְהִרְבָּה כְּזָה מִמָּה שֶׁיֵּאָרָךְ סְפוּרָם. וְהַשְּׁנִי, מִצְוֹת הַלְּבָבוֹת וְהָאֲבָרִים יַחְדָּו^ו, כִּיחֻד הַלְּשׁוֹן עִם הַלֵּב^ו וְקִרְיָאֵת סֵפֶר הַתּוֹרָה וְלִמּוּדוֹ, וְהַתְּפִלָּה, וְהַצּוּם, וְהַצְדָּקָה, וְהַשְּׁבִיטָה מִן הַמַּעֲשִׂים בְּשִׁבְתוֹת וּבְמוֹעֲדֵי, וְעֲשׂוֹת סֶפֶה, וְלוֹלֵב, וְצִיצִית, וְהַדּוּמָה לָזָה.

וְהָאֶזְהָרָה מֵתַחֲלַקֵּת גַּם כֵּן לְשֵׁנֵי חֻלְקִים: אֶחָד מֵהֶם, חוֹבוֹת הַלְּבָבוֹת. וְהַשְּׁנִי, חוֹבוֹת הָאֲבָרִים. וְהָאֶזְהָרָה שְׂפָחוֹבוֹת הַלְּבָבוֹת, כְּשִׁתּוּף עִם הַבּוֹרָא בְּסִתְרָה, וְהַחֲנִף, וְאֶהֱבֵת עֲשׂוֹת^ו מַה שֶׁהִזְהִיר הָאֵל מִלְעֲשׂוֹתָיו, וְהַגָּאוּה, וְהַגְּבָה, וְהַגָּאוֹן, וּבִזּוֹת בְּנֵי אָדָם, וְלַעֲג לְנִבְיָאִים וְלְדְבָרִים הַבָּאִים מֵהָאֱלֹהִים עַל לְשׁוֹנָם, וּמֵאֵס בְּטוֹב וְאֲנָשִׁיו, וּמֵצַא קוֹרֵת רוּחַ בְּמַרְעִים^ו, וְהַקְּנָאָה, וְהַחֲמֻדָּה, וְאֶהֱבֵת הַרְעָה^ו לְבְנֵי אָדָם, וְהַתְּקַצֵּף עַל גִּזְרַת הַבּוֹרָא, וְהִרְבָּה כְּזָה.

אֵף חוֹבוֹת הָאֲבָרִים, הַמְזַהֵר מֵהֶן, הַשְּׁתוּף עִם הַבּוֹרָא^ו בְּגִלּוּי, וְשִׁבּוּעַת שְׁקָר, וְהַכְּזָב, וְהִרְכִּילוֹת, וְאֶכֶּלֶת הָאֶסוּר, וְהַבְּעִילוֹת הָאֶסוּרוֹת, וְשִׁפְיֻכוֹת דְּמַיִם, וְהִרְבָּה כְּזָה.

חובות הלבבות באוהרה

חזון - דבר ה' בנבואה. **במה שהוא וכו'** - מחמת שעבודת הנביא טובה בעיני ה' יותר משאר בני אדם. **צווי ואזהרה ומתן** - מצוות עשה, מצוות לא-תעשה ודברי רשות. **בפליאותיו** - בנפלאותיו. **והבחינה** - ההתבוננות. **מצות הלבבות והאברים יחדו** - בכל המצוות המעשיות דרושה גם כוונת הלב. **כיחוד הלשון עם הלב** - להתאים את הלשון ללב, ולא ידבר 'אחד בפה ואחד בלב'. **ואהבת עשות וכו'** - מתאוה לעשות עבירות. **קורת רוח במרעים** - להנות מקירבת אנשים רעים. **הרע** - לעשות רע. **השתוף עם הבורא** - לעבוד עבודה זרה.